

Kopecký, Milan

Magnae famaе historicus

In: Kopecký, Milan. *Nic stálého přítomného : k literárnímu baroku*. Vyd. 1.
Brno: Masarykova univerzita, 1999, pp. 71-77

ISBN 8021022272

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123090>

Access Date: 29. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Více než tři století se návštěvníkovi Prahy naskýtá před vstupem na Karlovův most ze staroměstské strany tento úchvatný pohled: vpravo kostel křižovníků a dále přes ulici kostel sv. Salvátora s Klementinem a vlevo nad rychle plynoucí Vltavou Malá Strana a nad ní Hradčany. Kdo pak po několika schodech vstoupí do barokního chrámu sv. Františka posvěceného roku 1688, ocitne se v působišti mnoha příslušníků rytířského řádu křižovníků s červenou hvězdou. Z nich si chceme dnes představit Jana Františka Beckovského.

Narodil se dne 18. srpna 1658 v Německém Brodě, dnešním Havlíčkově Brodě. Nadaný chlapec z chudé rodiny absolvoval gramatická studia ve svém rodišti a vyšší studia v Brně a ve Vídni. Vídeňský pobyt asi v letech 1680 až 1682 byl pro další směřování Beckovského velmi důležitý, zvláště proto, že zde prožil hrozný mor. Epidemii nebylo kam utéci, neboť řádila i v českých zemích. Beckovský po letech s hrůzou vzpomíná:

V městě Vídni, kde tehdáž do filosofského učení jsem chodil a všech šachet tam vykopaných i osob do nich uhozených počet při sobě jsem měl i do Prahy s sebou přivezl, pomřelo 70 112 osob.

Beckovský jistě poslouchal sugestivní kázání o moru a proti moru skvěle výmluvného augustiniána Abrahama a Santa Clara a určitě zde pojal myšlenku pomáhat chorým a z tureckého zajetí navraceným lidem a právě to patřilo k zásadám řádu, do něhož vstoupil asi roku 1683.

Ve zdech staroměstského kláštera mohl navíc Beckovský při pohledu z okna na blízké sídlo jezuitů protireformačně zaměřených uvažovat o dávné historii svého řádu vyrostlého z křížových výprav. Heslo osvobození Božího hrobu z moci nevěrců přijali křižovníci jeruzalémští, maltézští, němečtí, templáři a jiní rozličně označení na řádovém rouše. Řád, jehož sliby složil Beckovský 6. března 1685, se vyznačoval křížem nad šesticípou červenou hvězdou. V Čechách to bylo původně bratrstvo, povoláné Anežkou Přemyslovnou k službě ve špitále sv. Františka, který založila. Svou hlubokou úctu k moudré Přemyslovně, jejíž nadšeně přijatá kanonizace byla u nás ouverturou listopadové revoluce, vyjádřil Beckovský na mnoha místech svých spisů a speciálně v knize **Milá choť nebeského miláčka blahoslavená Anežka panna, Přemysla Druhého, jenž se také Otokarem I. jmenuje, krále českého třetího dceruška třetí**. Tento spis vyšel třikrát a byl přeložen i do latiny a němčiny.

Z původního bratrstva, povýšeného už roku 1237 na kanonický řád řídící se řeholí sv. Augustina, vynikl v následujícím století velmistr Lev, tvůrce nádherného pergamenového breváře, jehož vyobrazení 12 měsíců inspirovalo Josefa Mánese ke ztvárnění pražského orloje. Křižovníci měli mezi sebou významné právníky, matematiky, přírodovědce a kronikáře. Z jejich řad pocházelo několik pražských arcibiskupů a jiných duchovních hodnostářů, a proto se čeští crucigeri cum rubea stella nebo krátce stelliferi stali – a ovšem i jejich sídlo „u paty pražského mostu“ – kulturním pojmem.

Na kněze tohoto řádu byl Beckovský vysvěcen v roce 1688. Poté začal jeho činnost pastorační a literární usměrňovat Jiří Ignác Pospíchal, převor a administrátor řádu a od roku 1694 jeho velmistr. Ten dal přestavět kostel sv. Františka ve stylu italského baroka a vedl si po léta zčásti latinsky, zčásti česky Diář o událostech řádových, veřejných i soukromých. Současně se snažil vytvořit svému mladšímu spolubratrovi předpoklady pro literární práci. V dobré víře, že Beckovský nebude rozptylován běžnou pastoračí, ustanovil ho „culinae praefectem et dispensorem“, což znamenalo správcovství klášterní kuchyně a obstarávání všech hmotných potřeb pro klášter a špitál. Avšak pro pečlivého Beckovského to byla práce tak časově náročná, že (jak si posteskl) „víceji při nočním nežli denním světle, jsa v denní čas nepokojnými roztržitostmi zaneprázdnován, pracovati, a když jiní nejlépe odpočívají, bdítí musil“.

Proto v prvním desetiletí své činnosti vydal jen několik spisů s tradiční tematikou. Vůbec první bylo rozjímání **Korunka pěti ran Krista Pána**, druhý spis byl katechetický o Judovi Tadeášovi, uctívaném jako přímlyvce u Boha v těžkých životních situacích, třetí kniha byla opět reflexivní – **Studnice vod živých** a čtvrtá s expresivním titulem **Krve nevinné žízniví vlci Dioklecian a Maximian** pojednávala o pronásledování prvotních křesťanů. Velmistr Pospíchal, jemuž byla Studnice připsána, rozpoznal tůňnutí Beckovského k historii, zvláště když ho ve čtvrtém spise zaujal přídavek o pamětihodnostech dómu sv. Víta na Hradě pražském, sepsaný výslovně „k potěšení vlastencům milým“. Křižovnícký velmistr usoudil, že by se Beckovský měl napříště zaměřit na českou historii.

Pospíchal stál tehdy podle mého soudu v čele nadšených vlastenců, jejichž obecným označením „povinnno-vděčných služebníků svatých dědiců a patronů Českého království“ podepsal Beckovský přípis k 1. dílu své **Poselkyně starých příběhův českých**. Kniha vyšla v Praze roku 1700 ve foliovém formátu o 1040 stranách. Takových obrovských knih nemá příliš mnoho stará česká literatura, z foliantů doby humanismu lze např. připomenout Kosmografii českou Zikmunda z Púchova. Kosmografie stejně jako Poselkyně svědčí o závažnosti, kterou Čechové kdysi přikládali historii jako nástroji k podpoře sebevědomí národa v tehdejší české státě:

Chvály, cti a svého štěstí velký díl národové míti se domnívali, když muži takovými honositi se mohli, kteří chvalitebné jich činy a hrdinské skutky opatrně pozorovali, po-

zorně do knih vypisovali a celému světu k věčné jich památce vyjevovali (...). Athénských obyvatelův pověst ne jenom proto se v světě slaví, že její někdejší sláva jiných národův mnohé slávy převyšovala, ale že ona pracovitými muži obohacená byla, kteří s svým perem ji zvelebovali. A snad i Alexander Veliký, Filipa Macedonského krále syn, proto za šťastného vyhlásil Achilla, že on svých skutkův spisovatele měl Homéra.

Protož mezi jinými mnohými dary od Hospodina Země české obyvatelům, našim předkům, štědrě udělenými také tento se nachází, že některé muže srdnaté, v práci a uprostřed velké nevděčnosti lidské nechoulostivé a neustálé vzbuditi ráčil, kteří potřebné a užitečné knihy a spisy k navedení lid k pobožnosti, k poznání věčného blahoslavenství, k vzdělání svatých ctností a dobrých mravův i také k známosti ušelických příběhův buď sami znova spisovali, aneb jiných práce k obecnému porozumění šťastně vykládali. (...). Protož také každý milovník obecného dobrého o to má pečovati, aby ne jenom sobě živ byl a v lenosti se ustaral, ale také aby aspoň své vlasti prospěšný byl.

V přípise se pak uvádějí jména českých kronikářů a názvy děl anonymních počínaje Kristiánem, charakterizovaným jako „Boleslava Ukruťného, knížete českého, syn a řádu svatého Benedikta v břevnovském klášteře poblíž Prahy mnich“. Z uvedených spisů prý „ani čtvrtý díl na světlo nevyšel“ a zvláštní místo mezi nimi vyhrazuje Beckovský Kronice české Václava Hájka z Libočan z roku 1541. Tato kniha byla před rokem 1700 stále nejoblíbenější českou knihou. Mezi vlastenci se často připomínalo, že nedávno, tj. roku 1688 zemřelý vynikající historik Bohuslav Balbín přečetl ve svém dětství Hájkovu kroniku čtyřikrát a že ji měl při své práci stále při ruce. Vědělo se, že už koluje pouze několik exemplářů této knihy a že se chystá její překlad do němčiny, který pak skutečně vyšel v roce 1697. To už také říká Beckovský v předmluvě k upřímným vlastencům:

Zaslechl jsem to častěji, kterak vlastenci mně milí po kronice Václava Hájka dychtější a za štěstí sobě pokládají, když ji mohou toliko k přečtení dostat: pročez v jejím nedostatku velikém, abych aspoň jich žádosti některak učinil zadosti, nejhlavnější z ní věci vytáhl jsem, a do této přítomné knihy s přidáním mnohých jiných pamětí vzácných vložil, o kterých on Václav Hájek žádnou zmínku nečiní, aniž kdy v jazyku našem na světlo vyšly.

Jazyková forma kronikářské literatury vystoupila na konci 17. století jako klíčový problém vlastenecké společnosti. Balbínovo úctyhodné dílo, jehož rozsáhlá rukopisná část čekala teprve na své vytištění, bylo veskrze latinské a jeho forma ovlivňovala množství Balbínových následovníků. Balbínův přítel Tomáš Pešina z Čechorodu byl povzbudivým příkladem pro česky píšící kronikáře, ale většina jeho spisů byla také latinská. Proto Beckovský pokládá za potřebné navázat na česky psané kronikářství humanistické, jež by bylo účinnou protiváhou jazykově nadnárodní produkce a zároveň bylo také impulsem pro Čechy podceňující mateřský jazyk jako jazyk literární. Rozhodnutí Beckovského pro češtinu znamenalo ohled na jiné publikum, než četlo např. Balbínova Miscellanea historica nebo Pešinův Mars Moravicus. Jako své čtenáře si představoval hlavně

měšťany a venkovany používající hovorové češtiny, v jeho terminologii „sprostého jazyka“, tj. jazyka prostého, neliterárního:

Některým pak v této knize čeština líbiti se nebude, a zvláště těm, kteří nevědí, že ona od sprostného Čecha proto sprostně sepsaná jest, aby jí každý sprostný Čech tím snázeji rozuměti mohl. A znám se k tomu, že jsem se při spisování této knihy ne o krásomluvnost, ale o sprostnou vyslovitelnost všemožně snažil proto, aby čtoucí co čte, tomu rozuměti, a ne aby ozdobněji rozprávěti uměl. Mnohým také některé zde vložené památky žáhu snad působiti mohou, ti však nechť pomní, že nejzdravějšímu, však již pokrmem nadutému a pyšnému žaludku dosti chutně přistrojená krmě častokráte velkou nechut vzbuzuje. I také knihy této pořádnost mnohému se líbiti nebude, ale ten ať na ono hloupé přísloví pomyslí:

*Kolik děr, tolik systů,
kolik hlav, tolik smyslu,
každý činí,
jak se mu vidí,
já bez příčiny
nic jsem nečinil.*

A ještě na jeden dosud nepovšimnutý jev upozorňuje Beckovský: na snahu některých měst, aby byla upřednostněna jejich místní historie a tím oslavena a nad jiné vyvýšena, přičemž za to byli představitelé těch lokalit ochotni zaplatit anebo přesněji chtěli kronikáře podplatit. Říkají prý, že *kronikář tomu, od něhož užitek očekává, každý kout svinských chlívův vypsati, o tom pak, od něhož žádné pomoci doufati nemůže, i to, co by pro obecné dobré užitečného a pro svou vlast chvalitebného psáti mohl, mlčením pomínouti obyčej mívá. Což zdali se o kněh spisovatelích upravdě řícti může, nevím, to však vím, že mně žádný ani z jednoho ani z druhého bez ublížení svědomí svého stíhati nemůže, poněvadž já kterých měst památky do mých rukou dané byly, ty bez nejmenšího ouplatku do této knihy jsem uložil.*

Beckovský přistoupil s krajní pokorou k vypsání bohaté historie svého národa. Sám se pokládá bridelovsky za „nehodný trupel země“, tj. kus drolivé hlíny, ví dobře, že se najde mnoho kritiků jeho práce a nenávistníků i závistníků, jak prý to je u tohoto národa obyčejem. Málokterý z jeho předchůdců cítí tak velkou odpovědnost za napsané slovo, říká: „Co jedenkrát jest vytištěno, víceji nemůž býti vymazáno.“ Proto Beckovský pozorně sleduje text Hájkovy kroniky a jen mírně jej upravuje, tj. zkracuje nebo rozšiřuje a doplňuje. Do nastoupení Habsburků na český trůn v roce 1526 je jeho Poselkyně adaptací Hájkovy kroniky s barokním posílením její protireformační ideologie a hrdého patriotismu. Beckovský tedy převzal ze své předlohy i věcné nedostatky a názorové deformace překrývané poutavým stylem, který kroniku přesouval z odborné literatury do literatury krásné. Hájek i Beckovský se zcela podřizovali panujícímu synkretismu funkcí, takže jejich spisy zaujaly pomezí postavení mezi vědou a beletrií.

Koncem 17. století už nemohl dosavadní špitál pražských křižovníků pojmout rostoucí počet nemocných. Proto převor Pospíchal zakoupil z majetku Nového Města pražského poměrně velký dům nazývaný Písaná lázeň, tj. lázeň s nástěnnými malbami, a v něm křižovníci zřídili špitál speciálně pro ženy, vysvěcený roku 1693 pod jménem blahoslavené Anežky. Beckovský zpočátku řídil oba špitály, až roku 1699 byl ustanoven administrátorem nového špitálu, kam se odstěhoval a kde žil až do smrti.

Uvolněný od tíživých starostí mohl v roce 1700 od jara do podzimu podniknout cestu za historickými památkami po Čechách, Moravě a Uhrách, odkud se vracel do Prahy přes Rakousko. Výsledkem cesty i několika kratších putování po vlasti byly hojné zápisky, z nichž pak těžil ve 2. dílu Poselkyně. Pracoval na něm v letech 1700 až 1723, respektive až do smrti. Po ní byl do knihovny křižovnického řádu uložen obrovský rukopisný foliant o skoro 2 000 stranách, v nichž Beckovský vypsál české dějiny od roku 1526 až do roku 1715, tedy včetně dlouhé vlády Leopolda I. Tento rozsáhlý materiál obsahuje dvě rozdílné části: první o letech 1526 až 1657 má podobu téměř definitivní, kdežto druhá o době mezi lety 1658 až 1715 má tvar konceptu. Takto nejednotné obšírné dílo nemělo dlouho šanci na vydání, až se ho po polovině 19. století ujalo vlastenecky zaměřené katolické vydavatelství Dědictví sv. Prokopa. Jeho nákladem vyšel 2. díl Poselkyně v letech 1879 a 1880 ve 3 svazcích péčí docenta Karlovy univerzity Antonína Rezka.

Svému rukopisu dal Beckovský pozměněný titul, dvojdílný latinsko-český: **Nuntia vetustatis — Poselkyně starých příběhův českých**. Titul pochází ze 2. knihy Ciceronovy *De oratore* (O řečníkovi), což naznačuje autorův zasvěcený vztah k antice. Beckovský zde kombinuje historický vývoj s aktualitami a tím vyhovuje přání svého čtenáře číst o příhodách z každodennosti. Byly mezi nimi i hrůzostrašné události, např. o důsledcích věkově nerovného manželství mladičké rychtářovy dcery se starým mlynářem, líčení přírodních katastrof, jež Beckovský viděl na vlastní oči a z nichž některé pomáhal sám řešit, např. hašením obrovského ohně na Starém Městě pražském roku 1689, při němž shořelo i židovské město. V takových pasážích se historik Beckovský proměňuje v reportéra, popisujícího shoření 318 židovských domů a 10 škol, z nichž nejhlavnější, na židovském hřbitově stojící škola poskytla poslední útočiště zděšeným obyvatelům:

Na kterou když jsem se času nočního díval, velké v ní světlo nenadále jsem spatřil, také veliký křik uslyšel, nato celé ty školy klenutí spadlo a všechen lid židovský zasulo a zabilo.

Avšak zápisky křižovníka Beckovského odrážejí také jeho zvědavý poměr k českému a moravskému folklóru, jak dokazuje množství více či méně fabulovaných pověstí, které slyšel vyprávět na svých cestách. Píše např. o památném trocnovském dubu, pod nímž prý se narodil Žižka, o Přemyslově poli u Stadic a o lískovém háji, z jehož bohaté úrody se část posílá každoročně do Prahy, o brněn-

ském kole, které od východu slunce do jeho západu zhotovil a až na brněnskou radnici přikutáel lednický kolář Jiří Bílek, a jiné. Z prohlídky Doubravníku, Předklášteří a Pernštejna vytěžil Beckovský mimo jiné i toto vyprávění:

Před tím hradem Pernštejnem jest městečko Nedvědice, o němž starodávni paměť jest tato: Před dávnými léty na tom místě stávala chaloupka, z které když hospodář s hospodyní odešli, přišla nenadále nedvědice a dítě jim odnesla. Oni domů se vrátíce a dítě nenaleznouce, spatřili v blatný tehdáž cestě nedvědi tlapy, a po nich jdouce, přišli mezi dvě vysoké skály a patrná znamení svého dítěte spatřili. Což když svému pánu oznámili, on oblíben sobě to položení, ty dvě skály nahoru pomalu rozbírati a srovnávati poručil, také z toho nalámaného kamene hrad vystavěti a jej od té nedvědice Bernštejn nazvati dal. Domky také pod tím hradem se stavěly, a tomu místu Moravané jméno Nedvědice dali.

V době, kdy Beckovský pracoval na 2. dílu Poselkyně, a ovšem i v dalších desetiletích, ovlivňoval vytištěný 1. díl novou kronikářskou produkci. Zřetel „k obecnému lidu“, tj. k publiku neurozenému a neučenému, působil hlavně na pololidové zápisy. Jejich tvůrci si uvědomovali odnárodnování v prostředí šlechtickém i měšťanském a svými letopisy vytvářeli protiváhu k učeneckosti ve vrstvách stále ještě česky myslících a mluvících. Vliv Poselkyně je zvláště zřejmý na knize **Země dobrá, to jest Země česká, do které semeno z dobroty božské hojně vsaté učinilo užitek stý**. Vyšla roku 1754 z královéhradecké tiskárny Jana Klimenta Tybélyho. Neznámý autor přiznává v předmluvě, že těžil z cizích i našich historiků. Z nich na prvním místě uvádí Eneáše Silvia Piccolominiho a potom Kristiána, Karla IV. a Hájka, a le důkladnější studium ukazuje největší vliv Poselkyně Beckovského. Ta je v Zemi dobré zdařile adaptována pro potřeby prostého čtenářstva a zároveň je zde aktualizována Beckovského obhajoba minulosti českého národa.

V první čtvrtině 18. století se Beckovský nezabýval pouze pokračováním Poselkyně. Současně se věnoval malování a botanice: vyzdobil kapli v klášteře sv. Františka a vytvořil **Herbarium vivum** (Živý herbář). Nacházel si však také čas na náboženské spisy, jimž dával přitažlivé metaforické tituly: **Vítězná korouhev Spasitele světa** – kniha byla určena církevnímu bratrstvu rodného Německého Brodu, **Palma milosti, palma štěstí** – týkala se dvou zakladatelů křesťanského řádu, dále **Cesta milosti, cesta k štěstí**, **Pět rubínův**, **Truchlivá hrdlička po ztraceném miláčku svým bolestně toužící** – čtyřikrát vydaná, též v německém překladu. Několikerou verzí životopisu Jana Nepomuckého připravoval Beckovský jeho kanonizaci, k níž pak došlo v roce 1729, v době vrcholícího českého baroka.

V tištěné podobě opatroval Beckovský své knihy vzletnými dedikacemi. Tak např. **Palma milosti** věnoval kancléři Českého království Janu Václavovi hraběti Vratislavu z Mitrovic, jehož slavný rod prý „s Čechem do Země české přišel“. Mecenášův předek Václav Vratislav z Mitrovic prožil v tureckém zajetí neuvěřit-

telné příhody a na konci 16. století je vypsál. Beckovský chtěl Příhody vydat, ale zůstalo jen u přepisu, takže jeden z nejtivějších spisů naší staré literatury vyšel až počátkem národního ohrožení.

Z dedikací a některých subjektivně laděných pasáží vystupuje osobnost Beckovského jako člověka čestného, upřímného a soucitného. V Palmě milosti uvažuje takto:

Každýho člověka, dokad on v chumeleninách nestálýho a zmotanýho světa živ jest, chvalitebná ctnost svou nohsledu má závist. Když pak člověk k věčnosti odchází, závist pomíjí a následuje po Bohu toužení, čest i vážnost. (...). Dobrého člověka dobré jest znamení dobře všechno vykládati. A láska křesťanská poroučí bližního raději u sebe i u jiných omlouvati nežli pomlouvati, přikrývati než odkrývati, litovati než vysmívati, učiti než tejrati, aniž se na koho umí ona hněvati leč sama na sebe. Mnoho prospěl, kdo soud o bližním v zasvěcení nechávati se naučil, nebo jako nepokojné a pyšné mysli jest znamení na všechny sobě soud osobovati, tak spořádaného srdce jest povaha mýjeti raději a svíjeti nežli všechno zdvíhati, rozvíjeti, převraceti.

Tak soudil o svém bližním Ioannes a Cruce – Jan František Beckovský, který umírá po záchvatu srdeční mrtvice na den sv. Štěpána léta Páně 1725 ve špitále blahoslavené Anežky České. Jeho spolubratří ho pohřbili v řádové hrobce špitálu sv. Františka a na náhrobní kámen mu dali vyrýt slova „magnae famae historicus“ – historik velké proslulosti. Všichni jistě věděli, že spolubratrova erbovní kniha byla Poselkyní české minulosti, ale jen ti nejprozíravější z nich tušili, že bude i Poselkyní budoucnosti, že přispěje ke zrodu dějepisu obrozeného českého národa, že bude poselství nejen uchovávat, ale také předávat. Výstižně se tehdy takovému odevzdávání pochodně trvalých hodnot říkalo „traditio lampadis“.